

Uzoq muddatli kreditlash operatsiyalari va ularning hisobi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti "Bank ishi va audit " yo'nalishi

*21.08 guruh talabasi **Uktamov Samandar Utkirjon o'g'li***

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti "Bank ishi va audit " yo'nalishi

*21.08 guruh talabasi **Shovdirov Shohruh Shovdirovich***

*Ilmiy rahbar: **Maxmudov Sirojiddin***

Annotatsiya: *Ushbu maqolada uzoq muddatli kreditlash operatsiyalari va ularning hisobi, korxonalarining kreditga layoqatliligi, uni aniqlash ko'rsatkichlari va takomillashtirish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Kredit, investitsiya, moliyalash, moliyalashtirish, iqtisodiyot, pul-kredit, raqobat, bank.*

Investitsiyalarni moliyalashtirishda bank krediti ishtirokini mavhum tarzda, iqtisodiyotda joriy etilgan huquqiy me'yorlar va o'tkazilayotgan investitsiya siyosatidan, investitsiya faolligi darajasi, moliyalashtirishda qo'llaniladigan mexanizmlardan, amaldagi soliqqa tortish talablaridan, kafolatlar va imtiyozlar tizimi va bank-moliya infratuzilmasining rivojlanganlik darajasidan ayri holda baholab bo'lmaydi. Iqtisodiyotning real sektoridagi investitsiyalarni moliyalashtirish manbai tarzida bank kreditining roli, asosan, jamg'armalarning o'sish sur'atlari, pul, valyuta hamda kapital bozorlarining holati bilan aniqlanadi va belgilanadi. Moliyaviy vositachilikda raqobat muhitining mavjudligi va umuman Markaziy bankning pul-kredit, foiz siyosati va bank institutlari strategiyasi aniqlovchi omillar sifatida qaraladi. O'zbekiston Respublikasi hududida banklar tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni uzoq muddatli kreditlashni tashkil qilish tartibi tijorat banklarining ichki kredit siyosati, O'zbekiston Respublikasi "Markaziy bank to'g'risida", "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonunlarga, Markaziy

bankning “Tijorat banklarining kredit siyosatiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risida” gi Nizomi va boshqa amaldagi qonun hujjatlarga muvofiq ishlab chiqilgan va O'zbekiston Respublikasi Hududida banklar tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning uzoq muddatli kreditlash jarayonlarini tartibga soladi. Hozirgi kunda ko'pgina tijorat banklari uzoq muddatli kreditlash jarayonini o'zlarining ichki kredit siyosatidan kelib chiqqan holda mustaqil amalga oshiradilar.

Uzoq muddatli kreditlar - ishlab chiqarish va ijtimoiy maqsadlar uchun mo'ljallangan ob'ektlarni, qurilish, rekonstruktsiya qilish, texnik qayta jihozlashga oid harajatlar bilan bog'liq kapital qo'yilmalarni moliyalash, texnika, texnologiyalar va uskunalarni harid qilish, asosiy chorva, ko'p yillik o'simliklarni shakllantirish, shuningdek, boshqa investitsiya maqsadlari uchun mo'ljallangan kreditlardir.

Uzoq muddatli kredit - 1 yildan ortiq, biroq qoplash muddatidan ortiq bo'lmagan muddatga beriladigan sudalardir.

Uzoq muddatli kreditlar bilan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar — yuridik shaxslar va xususiy tadbirkorlar, shuningdek, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ro'yxatga olingan, yuridik shaxsni hosil qilmagan dehqon xo'jaliklari ta'minlanadilar. Kreditlanayotgan ob'ekt qiymatining kamida 30 % i o'z yoki boshqa xil moliyalash manbalari bilan ta'minlangan qurilish ob'ektlarini kreditlash uchun tavsiya etiladi, lekin amaliyotda muhim investitsiya loyihalari uchun istisno tariqasida bu me'yordan past bo'lishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bo'yicha Moliya vazirligi kafolati ostida, shuningdek byudjetdan tashqari fondlarning kredit liniyalari hisobidan kreditlanadigan ob'ektlar bundan mustasno.

Uzoq muddatli kreditning qaytarilishini ta'minlashning asosiy turlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

hukumat kafolatlari;

mol-mulk garovi;

banklar, boshqa kredit muassasalari va sug'urta tashkilotlarining kafolatlari;

uchinchi shaxslar kafilligi;

qonunchilikka muvofiq faoliyat yurituvchi sug'urta kompaniyalari tomonidan

berilgan sug'urta polisi (guvohnomasi) bilan tasdiqlangan kreditning qarz oluvchi tomonidan sundirilmasligi (risk) xatarining sug'urta qilinishi.

Kreditni rasmiylashtirish jarayoni o'z ichiga:

- a) kredit olishga oid buyurtmanomaning ko'rib chiqilishi va bo'lg'usi qarz oluvchining huquqiy maqomini aniqlash maqsadida uning o'rganilishini;
- b) qarz oluvchining moliyaviy holati tahlilini va kreditga baholashni;
- v) kreditlanayotgan loyihaning kompleks ekspertizasining o'tkazilishini;
- g) kredit shartnomasini rasmiylashtirish va tuzishni oladi.

Bunda:

- (a) va (b) bandlarida ko'rsatilgan kredit buyurtmanomasini ko'rib chiqish muddati bank qarz oluvchiga kredit buyurtmanomasiga yozma xulosa beradigan 5 bank ish kunidan oshmasligi kerak;

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning kredit so'rab taqdim etilgan hujjatlar to'plami va arizalari tuman bank bo'limlari kredit komissiyasi tomonidan arizalar kelib tushgan kundan boshlab 10 kundan oshmagan, viloyat kredit komissiyasi tomonidan 15 kundan oshmagan muddatda va Markaziy idora kredit ko'mitasi tomonidan 30 kun davomida ko'rib chiqilib, kredit berish yoki bermasligi to'g'risida yozma ravishda xulosa berishlari lozim bo'ladi. (kichik biznes va xususiy tadbirkorlik loyihalariga va Markaziy bankning tegishli me'yoriy xujjatlari asosida ko'rib chiqish muddati o'rnatilgan investiyiya loyihalari bundan mustasno).

Kredit shartnomasi bank bilan qarz oluvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning asosi bo'lib hisoblanadi, olingan kreditlar, komissiyalar ularga oid foizlar va penyalar bo'yicha agar shartnomaning o'zida o'zgacha hol nazarda tutilmagan bo'lsa, ular imzolagan vaqtdan boshlab amal qiladi. Bank qarz oluvchi bilan kelishib, qoplash muddatlari va pul oqimlari prognozi hisobga olinadigan imtiyozli davrni belgilash huquqiga egadir va u kredit shartnomasida ta'kidlanishi kerak.

Korxonalarining kreditga layoqatliligi, uni aniqlash ko'rsatkichlari va takomillashtirish yo'llari. Investitsion loyihalarni kreditlash jarayoni juda ko'p va turli xil xavf-xatarlar (risklar) bilan bog'liq bo'lib, qaysiki kreditlarni belgilangan

muddatda qoplanmaslik muammosini keltirib chiqaradi. Shu sababli banklar o'z mijozlariga kredit berishda, mijozning kreditga layoqatliligini tahlil qiladilar. Bank mijozni kreditga layoqatligi deganda mijozning o'z qarz majburiyatlari bo'yicha to'liq va o'z vaqtida hisoblashish qobiliyati tushiniladi. Mijozning kreditga layoqatlilik darajasi banklar uchun juda zarur, chunki har bir berilgan kredit risk bilan bog'liq. Agar bank riskni hisobga olmasa, kredit o'z vaqtida qaytmasligi yoki umuman to'lanmasligi mumkin. Shu sababli, banklar o'z mijozlari moliyaviy holatini, to'lovga qobilligini va albatta, kreditga layoqatliligini tahlil qiladi.

Jahon amaliyotida, xususan AQShda banklar tomonidan, mijoz kreditga layoqatliligini baholashda "five c", "besh si" qoidasi ishlatiladi. Ular quyidagilar:

- character (mijoz xarakteri);
- capacity (moliyaviy sharoiti);
- capital (kapital yoki mol-mulk);
- colletarial (ta'minlanganlik);
- conditions (umumiy iqtisodiy vaziyat).

Mijoz xarakteri deganda, uning yuridik shaxs sifatida reputatsiyasi, ma'suliyatliligi, olingan qarzni to'lashga xohishi va tayyorlik darajasi tushiniladi.

Mijoz moliyaviy sharoiti yoki qobiliyati deganda, mijozning kreditni qaysi manbalardan qoplashligi tushiniladi. Odatda korxonada quyidagi 3 manbalar mavjud:

- joriy kassa tushumlari;
- aktivlarni sotishdan tushgan tushum;
- va boshqa moliyalashtirish manbalari (maxsus zahiralalar, amortizatsiya fondi va b.)

Kapital deganda, mijozning aksionerlik kapitali, uning strukturasi, aktiv va passivlar orasidagi munosabatlar tushiniladi. Uning ustav fondi va o'z kapitalining kredit operatsiyasiga jalb qilish darajasini ko'rib chiqish tushiniladi.

Ta'minlanganlik deganda, mijozning aktivlari qiymati va konkret ikkilamchi qarzni qoplash manbai (kafillik, sug'urta, garov) qaysiki, kredit shartnomasida ko'rsatiladi.

Umumiy iqtisodiy vaziyat deganda, mamlakatdagi joriy va kelajakdagi iqtisodiy holat, siyosay ahvol, soliqlar, xom-ashyo va boshqa kredit qaytarilishiga ta'sir etuvchi bilvosita faktorlarni o'rganish tushiniladi. Ushbu usul hozirda bizning banklarda qo'llanilsa foydadan holi bo'lmasdi. Kreditga layoqatlilikni tahlil qilishdan asosiy maqsad, bu qarz oluvchi, xo'jalik yurituvchi sub'ektning imkoniyatlari, qarzni o'z vaqtida qoplashni, risk darajasini, kredit miqdori va boshqa omillarni belgilangan sharoitda va holatda tahlil qilishdan iboratdir. Banklar uchun bu masalalarni amalga oshirish juda qiyin bo'lsada, xuddi ana shu maqsad amalga oshirilsagina berilgan kreditdan foyda olinadi. Kreditga layoqatlilikni tahlil qilish vazifasi bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1. Kreditga layoqatlilikni ifodalovchi ko'rsatkichlarni aniqlash;
2. Ko'rsatkichlarni tahlil qilish (yil boshi va yil oxirini taqqoslash);
- Z. Ko'rsatkichlarga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash;
4. Kreditga layoqatlilikni mustahkamlash yo'llarini aniqlash;

Bozor munosabatlarining rivojlanib borishi bilan tijorat banklari tomonidan kreditga layoqatlilikni tahlil qiluvchi yangi metodlar ishlab chiqilmoqda, qaysikim korxonalar haqidagi (kreditga layoqatliligi haqidagi) tahlilni chuqurroq olib borishni ko'rsatadi. Hozirgi vaqtda jahon amaliyotida (YuNIDO tasdiqlagan standart bo'yicha) moliyaviy ko'rsatkichlar sistemasi bo'yicha tahlil va reyting metodi bo'yicha tahlil usullari qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasida Markaziy Bank tomonidan chiqarilgan yo'riqnoma bo'yicha korxonalarga turli xil muddatga kreditlar berilib, ularning kreditga layoqatliligining moliyaviy ko'rsatkichlarning tahliliga asoslanib beriladi.

Tahlil uchun asosiy manba bo'lib korxonalar buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotdan foydalaniladi.

Kreditga layoqatlilikni ifodalovchi asosiy va qo'shimcha ko'rsatkichlar quyidagilar:

1. Qoplash koeffitsienti;
2. O'z aylanma mablag'lari bilan ta'minlanganlik koeffitsienti;
- Z. Likvidlik koeffitsienti;

Qo'shimcha koeffitsientlar:

1. Aylanma mablag'larining aylanuvchanlik koeffitsienti;
2. O'z aylanma mablag'lari mavjudligi;
3. Foyda va rentabellik koeffitsientlari.

Berilgan balansga asosan ushbu ko'rsatkichlarni tahlilini ko'rib o'tamiz:

1. Kreditga qobiliyatlilikning asosiy ko'rsatkichlari: qoplash, likvidlik va mustaqillik koeffitsientlaridir. Bu koeffitsientlar tahlili uchun ma'lumotlar korxonada balansidan olinadi.

Jahon amaliyotida korxonada likvid mablag'lari ikkiga bo'linadi:

absolyut likvid mablag'lar;
joriy likvid mablag'lar.

Absolyut likvid mablag'lar tarkibiga balans aktiv qismining ikkinchi bo'limi jamisi kiritiladi. Ular 3 qismdan iborat:

1. Oson ishlatiladigan zahiralari;
2. Pul mablag'lari;
3. Oson amalga oshiradigan talablar, "debitorlik qarzlari".

Likvid mablag'larning korxonada etarlicha bo'lishi, uning majburiyatlarini o'z vaqtida qoplay olishidan dalolat beradi.

Joriy likvid mablag'lar bu juda ham tez pulga aylanadigan korxonada vositalarini o'z ichiga oladi, shu sababli joriy likvid mablag'lar tarkibiga balans aktiv qismi ikkinchi bo'limining quyidagilari kiradi:

1. pul mablag'lari;
2. debitorlik qarzlari.

Joriy likvid mablag'lar korxonaga birlamchi to'lovlarni amalga oshirishda kerak bo'ladi. Ular yuqori likvidlikka egaligidan, korxonada ushbu mablag'lar ham me'yor darajasida bo'lishi kerak. Zero, kredit inspektori mijozni kreditga layoqatliligini tahlil qilishda ushbu ko'rsatkichlarga alohida ahamiyat beradi.

Xulosa:

Buyurtmachining o'z mablag'lari va kredit mablag'lari ishtirokida qurilishni moliyalash chog'ida qurilayotgan korxonaning rahbariyati kadrlarni tayyorlash va

binolar ijarasi va shu kabilarni saqlab turishi bilan bog'liq boshqa harajatlarga kredit hisobidan to'lanishiga yo'l qo'yilmaydi. Kreditlar va ularga oid foizlarni sundirilishi qarz oluvchining bank hisob varag'iga pul mablag'larining kelgusida kelib tushishining aniq hisob-kitobi olingan holda tuzilgan jadval asosida amalga oshiriladi, zarurat tug'ilganda taraflar kelishuviga binoan kredit va unga oid foizlarning sundirilishi jadvaliga o'zgartirishlar kiritilishi mumkin. Qarz oluvchi, agar bu narsa shartnomada kuzda tutilgan yoki kreditor roziligi asosida bo'lsa, o'zining kredit summasi va haqiqatda foydalanilgan davr uchun unga oid hisoblangan foizlarni muddatidan ilgari sundirish huquqiga ega. Bunda qarz oluvchi o'zining to'lov topshiriqnomasi bilan kredit summasi va hisoblangan foizlarni to'laydi. Muddati o'tgan, amalda «O'lik ssudalar» ga aylangan kreditlarga foiz hisoblash moliyaviy jihatdan zaif bankni ancha baquvvat qilib ko'rsatishi mumkin. Rossiya Federatsiyasida, O'zbekiston Respublikasidagi ayrim banklar kreditni qaytish ehtimoli nolga teng bo'lgan hollarda ham foiz summasini mijozning joriy qisob varag'idan debetlayverish hollari uchraydi. Buning oqibatida foyda summasi qoplanmagan kredit summasini oshirish evaziga o'sib boraveradi, ya'ni bank balansning aktiv qismida 16309 schet va passiv qismida 42200 yoki 42600 va 44400 yoki 44600 schetlarida hisoblangan foyda summasi oshib boraveradi. Natijada yangidan jalb qilingan depozitlar qisoblangan foizlarni, soliqlar va dividendlarni to'lashga sarflanadi. O'z vaqtida kredit sundirilmagan va foizlar to'lanmagan hollarda bank amaldagi qonun hujjatlariga va mazkur nizomga muvofiq, shuningdek da'vo taqdim etish, ya'ni xo'jalik sudiga da'vo arizasini berish yo'li bilan choralar ko'rishga majbur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva SH.Z. Bank risklari va kreditlash. - T.: Moliya, 2002
2. Abdullaev Yo, Qoraliev T va boshqalar. "Bank ishi". O'quv qo'llanma. T: Iqtisod moliya. 2010. 410-411 b
3. Boberski Vince. Community Banking Strategies: Steady Growth, Safe Portfolio

Management, and Lasting Client Relationships First published:10 September 2012 Print ISBN:9781576603697- 79 p.

4. Docherty Adrian and Franck Viort. Better Banking: Understanding and Addressing the Failures in Risk Management, Governance and Regulation First published: 20 December 2013 Print ISBN:9781118651308, — 115 p.
5. Jonathan Golin and Philippe Delhaise. The Bank Credit Analysis Handbook, A Guide for Analysts, Bankers, and Investors. — Second Edition. — Wiley, 2013. — 924 p.